

Darko Baštovanović
Centar za regionalizam, Novi Sad
darko1bastovanovic@gmail.com

Položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji u odnosu na implementaciju bilateralnog sporazuma o zaštiti prava nacionalnih manjina između vlada Republike Srbije i Republike Hrvatske

Apstrakt

Rad ima za cilj da se izvrši politikološko - pravna analiza položaja hrvatske nacionalne manjine u Republici Srbiji i AP Vojvodini, sa posebnim akcentom i osvrtom na položaj Hrvata u Srbiji nakon zaključivanja bilateralnog Sporazuma o zaštiti prava nacionalnih manjina između vlada Republike Srbije (SCG) i vlade Republike Hrvatske. U širem kontekstu, rad se bavi analizom položaja Hrvata na teritoriji Republike Srbije nakon 5. oktobra 2000. godine i demokratskih promena, koje su veoma značajne i za dalji tok razvijanja i unapređivanja manjinskih prava i kreiranja nove integrativne manjinske politike u Srbiji. U definisanju položaja hrvatske nacionalne manjine odredili smo stepen prava koji manjina uživa i ostvaruje na osnovu Ustava Republike Srbije i drugih zakona koji se tiču prava nacionalnih manjina, ali i međunarodnih dokumenata koji su bitni za zaštitu manjinskih identiteta i razvoj Srbije kao demokratske države. Kao indikatore, u toku analize o uspešnom sprovođenju bilateralnog sporazuma, odredili smo oblasti u kojima manjine ostvaruju svoja prava, a to su: pravo na obrazovanje na maternjem jeziku, službenu upotrebu jezika i pisma, informisanje na maternjem jeziku, očuvanje kulture i pravo na političko predstavljanje manjina na svim nivoima. Dimenziju položaja nacionalne manjine odredili smo na dva konkretna nivoa, a to su: nivo pravne regulative i konkretnih problema sa kojima se susreću pripadnici hrvatske nacionalne manjine u Republici Srbiji.

Ključne reči: Nacionalne manjine, Hrvati, Republika Srbija, AP Vojvodina, bilateralni sporazumi, Ustav, zakoni, međunarodni dokumenti

Istorijski, društveno politički i pravni kontekst i mehanizmi zaštite manjinskih prava u Republici Srbiji

Zbog svog specifičnog geografskog položaja, istorijskog nasleđa, političkih okolnosti i stalnih migracija stanovništva, Srbija je višenacionalna i multikulturalna država¹ u kojoj žive nacionalne manjine koje se razlikuju prema mnogim faktorima (brojnost, politička organizovanost, prostorni razmeštaj, nacionalna emancipacija, etničke osobenosti). Kako je svaka nacionalna zajednica posebna i ima određene karakteristike, potrebno je obezbediti, kreirati i razvijati mehanizme za zaštitu prava nacionalnih zajednica koje žive na teritoriji Republike Srbije. Sam sistem zaštite nacionalnih manjina u Republici Srbiji razvijan je još u periodu SFRJ, što je u odnosu na druge socijalističke zemlje iz tog perioda bilo u velikoj meri drugačije i progresivnije². Savezni Ustav iz 1974. je definisao položaj nacionalnih manjina i njihova kolektivna prava. Iako je SFRJ faktički bila jednopartijska država³, takozvana institucija ključa je omogućavala zastupljenost manjina u političkom životu. Na ovaj način su sve nacionalne grupe⁴ u SFRJ, u kojoj je bilo šest konstitutivnih naroda (Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Muslimani, Crnogorci), bile proporcionalno zastupljene u vlasti. Pripadnici nacionalnih manjina⁵ imali su pravo na službenu upotrebu jezika, kulturnu autonomiju i pravo na

¹ Multikulturalizam predstavlja složen pojam i ponekad ga je teško definisati. U ovom smislu, potrebno je razlikovati dva pojma multikulturalizma. Prvi predstavlja pojam kojim se definiše višenacionalna i etnički raznolika država u kojoj manjine predstavljaju značajan procenat stanovništva. Drugi pojam multikulturalizma se može definisati kao koncept politika koje se kreiraju prema potrebama etnički raznolikog društva, kako bi se više raznolikih zajednica, posebno manjinskih, očuvale i negovale (zaštitile od asimilacije) u celokupnom društvu. Kod ovakvog poimanja multikulturalizma bitno je napomenuti da postoje dva tipa - segregativni i integrativni multikulturalizam, koji se naziva i interkulturalnost. Za nas je veoma bitno da se napravi razlika između ova dva koncepta poimanja multikulturalnosti, jer se u Srbiji još uvek vode debate o tome koji je preovlađujući sistem multikulturalnosti na delu. Eminentni stručnjaci i poznavaoци civilnih politika multikulturalizma, kao recimo, Dr Goran Bašić, slažu se da je danas u Srbiji na delu segregativni multikulturalizam, odnosno, da manjine nisu dovoljno integrisane u društveno politički sistem Srbije.

² Zemlje bivšeg Istočnog bloka nacionalno pitanje nisu posebno tretirale, niti su razvijale mehanizme za zaštitu etno kulturnih grupa.

³ Najdan Pašić, Jovan Đorđević, Balša Špadijer, *Društveno politički sistem SFRJ*, Radnička štampa, 1976.

⁴ U SFRJ je bio popularan izraz narodi i narodnosti, pod pojmom narodi su se smatrali pripadnici konstitutivnih naroda, dok je termin narodnosti korišten kako bi se označile tradicionalne manjinske zajednice koje su živele u SFRJ (Slovaci, Rusini, Romi). Ova dva termina su korištena kako bi se promovisala jednakost i ravnopravnost svih etničkih zajednica koje su živele na teritoriji SFRJ.

⁵ Danas pojedini relevantni autori smatraju da je korektnije koristiti izraz nacionalna zajednica i da u Srbiji kao višenacionalnoj zajednici brojnost jedne zajednice ne bi trebala da utiče na njen položaj.

očuvanje sopstvene kulture (osnivanjem različitih kulturnih organizacija i institucija), kao i na obrazovanje na maternjem jeziku.

Raspad SFRJ doveo je do toga da se na teritoriji Srbije (i u vreme postojanja SFRJ, najveći broj pripadnika nacionalnih manjina je živeo na teritoriji Srbije) pojave nove manjine koje su u okviru prethodne države bile konstitutivni i ravnopravni narodi. Sa raspadom zajedničke države bilo je potrebno regulisati status sada već nacionalnih manjina, što u datim okolnostima svakako nije bilo lako ako se u vidu imaju sankcije, ratovi na prostoru nekadašnjih saveznih republika (Bosna, Hrvatska), osiromašenje velikog broja stanovništva kao i sve veća etnička distanca i netrpeljivost među narodima⁶. Iako je već 1990. donesen novi Ustav Republike Srbije koji je svakako po svojoj formi bio građanski⁷ i odgovarao višenacionalnoj državi kakva je Srbija, u praksi je stanje bilo drugačije i prava manjina nisu poštovana. Dr Goran Bašić smatra da je u toku devedesetih godina došlo do razaranja osnova finansiranja manjinskih matrica i udruženja kao i institucija koje su u sistemu javne uprave bile nadležne za ostvarivanje njihovih prava. Istovremeno je došlo i do etnifikacije politike i do rastućeg populizma koji je tadašnja vlast koristila kao sredstvo i tehniku za mobilizaciju birača. Pored navedenog, sukobi sa susedima su doveli do osećanja opšte nesigurnosti građana i do sve veće etničke distance, animoziteta i nepoverenja između etničkih zajednica u zemlji⁸.

Nakon 5. oktobra 2000. Republika Srbija je započela demokratizaciju i uspostavljanje novog društveno političkog i institucionalnog sistema. Najznačajniji korak ka izgradnji nove manjinske politike napravila je Skupština nekadašnje SRJ koja je nakon aktivnih konsultacija sa predstavnicima međunarodne zajednice a pre svega sa kancelarijom visokog komesara za nacionalne manjine OEBSa, usvojila zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Još veći korak ka unapređivanju položaja nacionalnih manjina trebalo je da bude usvajanje Ustava iz 2006. koji je pored nove manjinske politike trebao da preuzme i niz prava nacionalnih manjina koja su prethodno usvojena zakonima. Međutim, iako je Ustav preuzeo navedeni katalog manjinskih prava,

⁶ Hrvati na teritoriji Republike Srbije, pre svega oni na teritoriji AP Vojvodine, postali su meta netrpeljivosti i nepoverenja, iako nisu direktno bili uključeni u ratna dešavanja u matičnoj državi, i na njih se gledalo kao na strani element i remetilački faktor.

⁷ Već u prvom članu Ustava Srbije iz 1990. Srbija je definisana kao država svih građana koji u njoj žive

⁸ Goran Bašić, Katarina Crnjanski, *Politička participacija i kulturna autonomija nacionalnih manjina u Srbiji*, FES, Beograd, 2006.

Ustav je ocenjen veoma loše od strane Venecijanske komisije jer je Ustav Srbiju definisao kao državu srpskog naroda i ostalih koji u njoj žive a što je suprotno osnovnim postulatima građanskog društva i integrativnog multikulturalizma⁹. Problem sa izgradnjom nove manjinske politike je nastao iz razloga jer se nikad nije postigao konsenzus oko toga kakvu politiku multikulturalnosti Srbija treba da ima kako bi se mogla obezbediti društvena stabilnost, građanska ravnopravnost i zaštita i unapređenje položaja etnokulturoloških identiteta. Postojeći sistem multikulturalizma, koji je razvijan nakon 2000. i demokratskih promena, predstavlja segregativni model multikulturalizma, u kojem su socijalne veze između etničkih grupa slabe i nerazvijene a zatvorene politike etnokulturnih grupa čine ih još više slabima¹⁰. Za Srbiju, koja se 2000. opredelila za demokratiju i evropske vrednosti i koja pretenduje da postane članica velike evropske porodice, veoma je bitno da počne da napušta ovakav model multikulturalizma jer i sama Evropa, koje još uvek traga za svojim identitetom uočava da je nacionalna segregacija i getoizacija veoma loša za višenacionalna društva u kojima etnokulturološke grupe zahtevaju da se zaštite i poštuju njihova prava i identiteti.

Međutim, mora se primetiti da je nakon 2000. ipak došlo do pomaka u razvoju i poštovanju manjinskih prava. U brojne zakone koji regulišu oblasti značajne za ostvarivanje manjinskih prava i sloboda koja su garantovana, unete su relevantne odredbe. Ratifikovani su i međunarodni dokumenti i konvencije za zaštitu prava nacionalnih manjina, pre svega Okvirna konvencija i Evropska povelja. Republika Srbija se istakla i usvajanjem i primenom (manje ili više uspešno) koncepta kolektivnih i individualnih prava, uz to uključujući i pravo na takozvanu nacionalnu samoupravu, kroz uvođenje Nacionalnih saveta nacionalnih manjina kao najvišeg stepena manjinske samoautonomije. Iako se ovakav sistem zaštite nacionalnih manjina manje ili više pokazao uspešnim, a kako se društveno političke okolnosti menjaju i nikad nisu konačne i konstantne potrebno je sagledati i unaprediti sistem manjinske zaštite, kako na lokalnom, tako i na centralnom nivou. Pored osnivanja Nacionalnih saveta, došlo je i do osnivanja drugih institucija manjinskih samouprava, kao što su Zavodi za kulturu nacionalnih

⁹ Prema Goranu Bašiću, opredeljenjem da je Srbija kako se u Ustavu kaže država srpskog naroda i i svih građana koji u njoj žive, stvoren je jedan nazor u kojem se državni identitet razvija u teško premostivom procepu nastalom između ideoloških suprotnosti građanske i nacionalne države.

¹⁰ <http://izbornareforma.rs/wordpress/wp-content/uploads/zbornik/Goran%20Basic%20-%20Politicko%20organizovanje%20nacionalnih%20manjina%20u%20Srbiji.pdf>

manjina i Saveti za međunacionalne odnose. Međutim, postojanje samih institucija nije dovoljno da se reše problemi sa kojima se pojedine zajednice suočavaju, posebno sa prevelikom izolovanošću, i u tom smislu potrebno je osmisliti razne mere afirmativnih akcija. koje podrazumevaju učešće pripadnika manjina u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti, ali i veću zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u organima državne uprave. Prvi i najvažniji korak u sprečavanju segregativne politike jeste u rešavanju manjinskih pitanja i problema sa kojima se susreću pripadnici manjinskih zajednica. Ova pitanja i problemi rešavaju se kreiranjem konkretnih dokumenata, odnosno manjinskih politika koje mogu biti primenjene u lokalnim samoupravama, a koje će biti kreirane shodno potrebama manjinskih zajednica. Pored nabrojanih zakona i ratifikovanih dokumenata na nacionalnom nivou, Srbija je potpisala i četiri bilateralna sporazuma, sa Mađarskom, Hrvatskom, Makedonijom i Rumunijom, što svakako predstavlja veoma visok nivo međunarodnopravne zaštite nacionalnih manjina (o ovakvom načinu zaštite manjina biće reči u daljim poglavljima rada)

Uprkos tome što danas u Srbiji postoji razvijena paleta sloboda i prava manjina u zakonodavnom smislu i unapređenja položaja manjina u institucionalnom smislu, i dalje nije obezbeđena ozbiljna i sistematska društvena integracija manjina, niti je ona danas u uslovima preovlađujućeg segregativnog multikulturalizma moguća¹¹. Pretpostavke o uspešnoj integraciji manjinskih zajednica predstavljaju neophodan uslov za stabilnost i demokratski svake višenacionalne zajednice (kao što je Srbija), koja bez zajedničkih vrednosti koje prihvataju svi građani¹² (nezavisno da li pripadaju većinskoj ili manjinskoj zajednici), nije u mogućnosti da se obezbedi odgovarajući sistem multikulturalizma. Pitanje daljeg razvoja multikulturalizma u Srbiji, koja teži da postane deo velike evropske porodice naroda, moraće da se razvija u skladu sa evropskim opredeljenjem prema manjinskom pitanju, jer segregativni model multikulturalizma koji je danas na snazi u Srbiji, nije održiv model za evropski prostor koji se sve više razvija u pravcu integrativnog multikulturalizma.

¹¹ Ilija Vujačić, *Deset godina manjinske politike u Srbiji*, Politička misao, Zagreb, 2012

¹² Da bi jedno društvo bilo istinski demokratski i otvoreno i jednako za sve građane, nezavisno od njihove etničke ili neke druge pripadnosti, potrebno je da se manjinsko pitanje ne stavlja u poseban i odvojen kontekst od ostalih ljudskih prava, već da bude opšte prihvaćeno i tretirano podjednako važno sa ostalim pravima.

Uloga bilateralnih sporazuma kao jedinstvenih mehanizama za zaštitu manjinskih prava

Republika Srbija je kao pravna naslednica saveznih država (SCG) čija je bila članica preuzela četiri bilateralna sporazuma¹³ o uzajamnoj zaštiti prava nacionalnih manjina. Svaki od bilateralnih ugovora je potpisan pre više od jedne decenije, i danas više nego ikad postoji potreba za analizom njihovog efekta, tačnije za analizom rada mešovitih komisija koje su instrumenti za njihovu implementaciju. Svaki od četiri bilateralna sporazuma predstavlja poseban dokument kojim se obezbeđuje svojevrsna međunarodnopravna zaštita nacionalnih manjina, i svaki od ugovora je potpisan u drugačijem društveno-političkom kontekstu. Bilateralni sporazum koji je potpisan sa Hrvatskom (koji i jeste predmet ove analize) u suštini je i najkompleksniji sporazum i njegovo potpisivanje išlo je kako u pravcu regionalnog pomirenja i normalizacije odnosa između Hrvatske i Srbije¹⁴, tako i u pravcu demokratizacije Srbije i mogućnosti unapređenja i zaštite prava jedne nacionalne manjine¹⁵ koja je u periodu pre 2000. bila izložena diskriminaciji i koja pored zagantovanih prava nije mogla da ta prava ostvari. Srbija je potpisivanjem sporazuma sa Hrvatskom pokazala želju da se uvrsti u red modernih i demokratskih država u kojima se poštuju ljudska prava, a u prilog tome ide i činjenica da je bilateralni sporazum potpisan u skladu (eksplicitno pobrojani dokumenti u samom sporazumu) sa međunarodnim ugovorima i drugim relevantnim ugovorima koji su bitni za zaštitu i unapređenje manjinskih prava, a tu se svakako ubrajaju¹⁶:

¹³ Sporazum između Vlade Savezne Republike Jugoslavije i Vlade Rumunije o saradnji u oblasti zaštite nacionalnih manjina („Službeni list SCG“ - Međunarodni ugovori, br. 14/2004) ; Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Mađarske o zaštiti prava mađarske nacionalne manjine koja živi u Srbiji i Crnoj Gori i srpske nacionalne manjine koja živi u Republici Mađarskoj („Službeni list SCG“ - Međunarodni ugovori, br. 14/2004); Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori („Službeni list SCG“ - Međunarodni ugovori, broj 3/2005); Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Makedonije o zaštiti srpske i crnogorske nacionalne manjine u Republici Makedoniji i makedonske nacionalne manjine u Srbiji i Crnoj Gori („Službeni list SCG“ - Međunarodni ugovori, br. 6/2005).

¹⁴ Veoma je važno da se napomene da je pre bilateralnog sporazuma o zaštiti nacionalnih manjina, prethodno potpisan sporazum o normalizaciji odnosa između SRJ i Republike Hrvatske

¹⁵ Iako je predmet potpisivanja bilateralnog sporazuma bila zaštita Hrvatske nacionalne manjine u Srbiji i Srpske i crnogorske manjine u Hrvatskoj, predmet naše analize je položaj hrvatske manjine u Srbiji.

¹⁶ <http://www.hnv.org.rs/docs/Sporazum%20o%20zastiti%20manjina%20HR.pdf>

-Povelja Ujedinjenih nacija, Opšta deklaracija o pravima čoveka, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o pravima deteta, Deklaracija o ukidanju svih oblika netolerancije i diskriminacije zasnovanim na veroispovesti i verovanju, Deklaracija o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, verskim i jezičkim manjinama;

- Relevantni dokumenti usvojeni od Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, a naročito Dokument usvojen na Konferenciji o ljudskoj dimenziji u Kopenhagenu 1990. godine i Izveštaj sa Sastanka vladinih stručnjaka za zaštitu manjina, održanog u Ženevi 1991. godine;

- Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i ostali relevantni dokumenti Saveta Evrope; - Instrument Srednjoevropske inicijative o zaštiti nacionalnih manjina; - Sporazum o normalizaciji odnosa između SR Jugoslavije i Republike Hrvatske;

Već nakon ratifikacije Sporazuma, obrazovana je i prva mešovita komisija za praćenje njegove implementacije, međutim, nakon raspada Savezne države Srbije i Crne Gore i gašenja Ministarstva za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, dolazi do zastoja u održavanju sastanaka. Nakon formiranja Vlade Republike Srbije 2008. imenovani su novi predstavnici srpskog dela mešovitog odbora i nastavljeno je sa radom. Mešoviti odbor za praćenje bilateralnog sporazuma sa Hrvatskom je do sada bio najaktivniji i imao je najviše održanih sednica. Poslednje dve sednice koje su održane 2011. i 2014. svakako su bile i najaktivnije i najplodotvornije što se svakako može videti iz zapisnika mešovitih komisija koje su održane u Šidu¹⁷ i Zagrebu¹⁸.

Tačke sporenja oko implementacije Sporazuma između Srbije i Hrvatske, svakako, kao i u drugim sporazumima, predstavlja tumačenje pojedinih odredbi

¹⁷ http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/pdf/bilateralni_sporazumi/Zapisnik_sa_Pete_sednice_MMO.pdf

¹⁸ <http://www.hnv.org.rs/docs/zapisnik%20sa%206%20sednice%20mmo.pdf>

Sporazuma, kao i to da li i u kojoj meri Hrvatska manjina ostvaruje svoja prava koja su joj Sporazumom garantovana. U samom Sporazumu između Srbije i Hrvatske sporan je ceo član 9, u kojem se nalazi odredba da će se srpskoj i hrvatskoj manjini omogućiti učestvovanje u predstavničkim i izvršnim telima, na način da se u zakonodavstvu omogući: 1. zastupljenost nacionalnih manjina u predstavničkim i izvršnim telima na lokalnom nivou; 2. zastupljenost u predstavničkim telima na pokrajinskom, republičkom i nivou državne zajednice u Srbiji i Crnoj Gori, odnosno na regionalnom i državnom nivou u Republici Hrvatskoj; Ova odredba Sporazuma u Hrvatskoj se sprovodi kroz Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina¹⁹, preko garantovanih mesta u predstavničkim i izvršnim telima na svim nivoima (u skladu sa procentom zastupljenosti srpske, odnosno bilo koje druge manjine u ukupnoj populaciji). Međutim, sprovođenje ove odredbe Sporazuma nije moguće u Srbiji jer se u njoj primenjuje princip “prirodnog praga”, koji je u Zakonu omogućen za političke stranke nacionalnih manjina, na osnovu takozvane pozitivne diskriminacije, ali ne i garantovana mesta za nacionalne manjine koje su u određenom procentu zastupljene u ukupnom biračkom telu. Rešenje ovog osetljivog problema je moguće ili promenom odgovarajućih zakona u Srbiji, li promenom samog sporazuma. Pored ovoga, Srbiji se kao glavna zamerka, u zapisnicima mešovitog odbora, stavlja i to da ne obezbeđuje udžbenike za učenike hrvatske nacionalne manjine. Navedeni problemi su pogotovo kulminirali sa postupcima predsednika Srbije Tomislava Nikolića, kada je 2014. đacima iz bunjevačke zajednice donirao udžbenike na ćirilici²⁰. Ovakav postupak izazvao je oštre reakcije iz Zagreba kako od tadašnjeg predsednika Josipovića, tako i od novoizabrane predsednice Kolinde Grabar Kitarović koja je obećala da će se zalagati za ispunjavanje odredbi iz sporazuma i da se Hrvatima u Vojvodini omoguće prava jednako kao i Srbima u Hrvatskoj²¹.

¹⁹ <http://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>

²⁰ Ponašanje predsednika Srbije ponovo je pokrenulo i rasprave u samoj hrvatskoj zajednici u Srbiji, a predstavnici Hrvata u Srbiji ponovo su upozorili da se prava Hrvata krše i da se jedna zajednica favorizuje u odnosu na drugu. Problem je nastao i zbog toga što je Nikolić Bunjevce nazivao posebnom nacijom. Snežana Ilić, ekspertkinja za manjinska prava je podsetila da, iako zakoni Republike Srbije omogućavaju pravo na slobodno izjašnjavanje po pitanju nacionalnog identiteta, u etno antropološkom i naučnom smislu bunjevački subetnikum jeste u okvirima hrvatskog nacionalnog korpusa.

²¹ Na nepoštovanje navedenih spornih odredbi upozorio je i hrvatski poslanik u EU parlamentu i predsednik odbora za spoljne poslove EU parlamenta Andrej Plenković. Potrebno je podsetiti da je upravo Plenković tražio od komisije da ispunjenje bilateralnog sporazuma između Srbije i Hrvatske, bude jedan od ključnih uslova za dalje integracije Srbije u EU.

Da bi se u potpunosti razumela važnost potpisivanja bilateralnog sporazuma između Srbije i Hrvatske, potrebno je nabrojati i definisati nekoliko ključnih faktora u kojima se našla i nalazi hrvatska manjina od raspada Jugoslavije pa sve do demokratskih promena 2000.: 1.Sa raspadom SFRJ, Hrvati prestaju da budu konstitutivni narod i sve do 2002. oni nisu bili priznati kao nacionalna manjina; 2.Kao novonastala manjina nisu imali, niti su mogli da snažnije razvijaju svoje institucionalne kapacitete, kako bi efikasnije učestvovali u ostvarivanju svojih manjinskih prava; 3.Izuzetno je slaba integracija unutar same zajednice, zbog teritorijalne fragmentiranosti, članovi hrvatske zajednice iz Srema, Banata i uže Srbije, izuzetno slabo učestvuju u društveno političkom životu koji je bitan za dalji razvoj zajednice; 4.Elita unutar same zajednice je nedovoljno razvijena; 5.Društveno-političke prilike su sve do početka demokratizacije 2000. imale izrazito antihrvatske i šovinističke elemente; 6.Pripadnici hrvatske manjine su nesrazmerno i nedovoljno zastupljeni u strukturama vlasti, kako na centralnom i pokrajinskom tako i na lokalnom nivou, ali su nedovoljno zastupljeni i u državnim institucijama; 7.Zbog nacionalističke politike u periodu raspada SFRJ, hrvatska manjina je trpela veliko nasilje, zbog čega se kod samih pripadnika hrvatske zajednice javlja strah da iskažu svoj nacionalni identitet ali i da ostvare svoja garantovana prava;

Demografske karakteristike Hrvata u Republici Srbiji i AP Vojvodini

Kada se govori o demografskim karaktersitikama Hrvata u Srbiji, najpre se mora primetiti da oni imaju nekoliko subetničkih imena kao što su Bunjevci i Šokci, u naučnom smislu Hrvati u Srbiji se smatraju integralnim delom hrvatskog naroda, koji kao autohtoni i starosedelački narod živi na teritoriji Republike Srbije²². U istorijskom kontekstu, Hrvati u Republici Srbiji i AP Vojvodini predstavljaju stanovništvo koje je starosedelačko i koje je spletom različitih istorijskih i društveno političkih okolnosti sa teritorija današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine, naseljeno na području današnje Srbije²³ i Vojvodine²⁴. Hrvati u Srbiji žive na velikom prostoru, ali oni su previše disperzirani, pa tako prema popisu iz 2011. možemo da zaključimo da Hrvata nema

²² http://www.hkdvnazor.rs/site/fajlovi/hrvati_u_vojvodini_danas.pdf

²³ http://www.hnv.org.rs/hrvati_u_srbiji.php

²⁴ http://www.hnv.org.rs/hrvati_u_vojvodini.php

jedino u opštini Lapovo u Srbiji. U AP Vojvodini Hrvata ima u svim opštinama, međutim, kada se uzme njihov udeo u ukupnom stanovništvu, oni postaju apsolutna manjina. Razlog ovoga svakako treba tražiti u u konstantnom opadanju broja Hrvata koji žive u Srbiji. Tako je na primer u Vojvodini prema popisu stanovništva iz 1971. živelo 120.303 Hrvata, dok se dvadeset godina kasnije, prema popisu iz 1991., tek 74.808 građana izjasnilo kao Hrvati, što predstavlja umanjeње za više od trećine. Prema popisu iz 1981. godine u Srbiji je živelo 149.368 građana hrvatske nacionalnosti ili 1,60% stanovnika, (u Vojvodini 109.204 ili 5,37%, užoj Srbiji 31.447 ili 0,55%, a na Kosovu 8.718 ili 0,55%); prema popisu iz 1991. godine u Srbiji je živelo 105.406 Hrvata ili 1,08% od ukupnog broja stanovnika, a u SRJ 111.650 Hrvata. Od toga je najveći broj živeo u Vojvodini 74.808 (3,71%), zatim u užoj Srbiji 22.536 (0,39%) na Kosovu 8,062 (0,41%). I za poslednjih je jedanaest godina broj Hrvata u Vojvodini smanjen za više od 18000. Naime, prema rezultatima popisa stanovništva iz 2002., od ukupno 70.602 Hrvata koji žive na području Srbije (0,9%), 56.546 živi u Vojvodini (2,78%). Od tog broja, u Bačkoj živi oko 40.000, u Sremu oko 12.000, a značajnije ih ima u opštinama Subotica, Sombor i Novi Sad²⁵. Kada se uporede navedeni podaci, može se videti i da je broj Hrvata na teritoriji Srbije za poslednjih trideset godina više nego prepolovljen. Razlog za nestajanje hrvatske manjine u Srbiji svakako najviše treba tražiti u politici koju su Srbija i režim pre 2000. vodio prema Hrvatima na teritoriji Srbije. Iako je Srbija pod Miloševićevim režimom dugo vodila asimilacionu i diskriminatornu politiku, najveći razlog svakako leži u direktnom proterivanju Hrvata iz Srbije, pogotovo Hrvata na teritoriji Vojvodine u Sremu i Bačkoj²⁶.

Prema poslednjem popisu stanovništva iz 2011. godine u Srbiji živi ukupno 57.900 deklariranih Hrvata (0,8% ukupnog broja stanovnika Srbije), od toga broja u Vojvodini 47.033 (2,4% stanovnika Vojvodine), u Beogradu 7.752 (0,5% stanovnika Beograda), a u ostatku Srbije još 3.115. Vrijedi spomenuti i brojku od 16.706 (0,2% stanovnika Srbije) osoba koje su se na popisu izjasnile kao Bunjevci, od čega u Vojvodini 16.469 (0,9% stanovnika Vojvodine). Smatra se da je deo Hrvata koji su se izjasnili kao neizjašnjeni i neopredeljeni, uključen i u one kategorije s poslednjeg popisa stanovništva

²⁵ http://www.hkdvnazor.rs/site/fajlovi/hrvati_u_vojvodini_danas.pdf

²⁶ Prema podacima koje je izneo Tomislav Žigmanov, u periodu 90ih Vojvodinu je napustilo između 35 i 40 hiljada Hrvata.

(160.346), nepoznati (81.740), pod regionalnom pripadnošću (30.771) i ostalima (17.558)²⁷. Statistički, najviše Hrvata živelo je u opštini Apatin - 11,47 %. Sem Apatina, Hrvati značajnu većinu čine u sledećim opštinama: Subotica - 11,24%, Bač - 8,36%, Sombor - 6,21%, Šid - 5,35%, Indija - 3,83%, Ruma - 3,31%, Srijemska Mitrovica - 2,96%, Stara Pazova - 2,38% i Novi Sad - 2,09%²⁸. Dakle, možemo da zaključimo da je nakon 90ih godina broj Hrvata koji žive u Republici Srbiji više nego prepolovljen, a nakon demokratskih promena 2000. ovaj broj konstantno nastavlja da pada²⁹.

Ostvarivanje prava hrvatske nacionalne zajednice u Republici Srbiji i mogući problemi prilikom ostvarivanja zagantovanih prava

U ovom delu biće reči o konkretnim problemima sa kojima se suočava hrvatska nacionalna manjina u Republici Srbiji i AP Vojvodini prilikom ostvarivanja svojih prava, a koja su predmet bilateralnog sporazuma o zaštiti prava nacionalnih manjina. Ostvarivanje prava hrvatske nacionalne manjine i problematiku prilikom ostvarivanja prava, analiziraćemo u sledeće četiri oblasti a to su: pravo na obrazovanje na maternjem jeziku, pravo na službenu upotrebu jezika i pisma, na informisanje na maternjem jeziku, pravo na političko predstavljanje manjina na svim nivoima.

Pravo na obrazovanje na hrvatskom jeziku

Školovanje na hrvatskom jeziku u Republici Srbiji unutar obrazovno vaspitnog sistema postoji od 2002. godine. Pre zvaničnog uvođenja jezika, obrazovanje na maternjem hrvatskom je postojalo isključivo u verskim institucijama, čiji rad država nije dugo priznavala. Ustavno pravo nacionalnih manjina na obrazovanje na maternjem hrvatskom jeziku ostvaruje se u skladu sa više zakona kojima je regulisano školovanje u

²⁷ <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/etnicki-procesi-i-nacionalne-manjine-u-srbiji-po-popisu-2011>

²⁸ Isto

²⁹ Ekspertkinja za manjinska prava Snežana Ilić smatra da je Miloševićev režim u toku rata sa Hrvatskom razbio hrvatski etnički korpus u Srbiji i da je na taj način oduzeta jedna polovina hrvatskog nacionalnog korpusa.

Republici Srbiji: 1. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o osnovnoj školi, 3. Zakon o srednjoj školi, 4. Zakon o visokom obrazovanju, 5. Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Prema Zakonu o osnovnoj školi³⁰, nastava na jezicima nacionalnih manjina može se organizovati u sredinama gde postoji najmanje petnaest prijavljenih učenika za upis u prvi razred³¹. U članu 3 bilateralnog sporazuma³² navodi se da će se pripadnicima nacionalnih manjina omogućiti školovanje na maternjem jeziku shodno posebnim programima za koje se pre donošenja traži mišljenje udruženja nacionalnih manjina. Školovanje na hrvatskom maternjem jeziku je najzastupljenije u Subotici i okolnim mestima, dok je u drugim delovima AP Vojvodine znatno manje zastupljena ova nastava³³. Ukupan broj đaka koji se školuju na hrvatskom jeziku nije veći od 10 posto, što je daleko manje od ostalih nacionalnih manjina.

Što se tiče visokog školstva i dalje ne postoje katedra za hrvatski jezik i lektorat na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, dok druge manjine imaju svoje katedre i lektorate. Na šestoj sednici MMO održanoj u Zagrebu 2014. pitanje katedre i lektorata za hrvatski jezik je posebno naglašeno u preporukama za obrazovanje za obe strane³⁴. Srbija i dalje nije rešila pitanje nastavnika na hrvatskom jeziku, jer ne postoji mogućnost za dobijanje licenci za ovlašćene predavače. Na šestoj sednici MMO-a u preporukama Srbiji se stavlja na znanje da radni status predavača koji dolaze iz Republike Hrvatske i dalje nije rešen. Jedan od ključnih problema školovanja na hrvatskom jeziku, koji se Srbiji na skoro svim sednicama MMO-a stavlja na znanje, jeste i problem štampanja udžbenika na hrvatskom jeziku. Srbija i dalje ne pokazuje želju da izdvoji sredstva za štampanje udžbenika na hrvatskom jeziku, a u isto vreme ne želi da odobri uvoz udžbenika iz Hrvatske. U preporukama srpskoj strani MMO podseća da se po zakonskoj normi, sem kad to zakon predviđa, jednom odobreni udžbenici ne mogu ponovo

³⁰ http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovnoj_skoli.html

³¹ U pojedinim slučajevima nastava na maternjem jeziku može se organizovati i za manji broj učenika uz odobrenje ministra prosvete.

³² Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori („Službeni list SCG“ - Međunarodni ugovori, broj 3/2005)

³³ Razlog ovakvog stanja svakako treba tražiti u disperziranosti hrvatske manjine na teritoriji Republike Srbije i AP Vojvodine, Međutim iako je obrazovanje na maternjem jeziku Ustavom garantovano pravo i obaveza iz bilateralnog sporazuma, mnogi pripadnici se zbog prošlosti i negativnih predrasuda i dalje ustručavaju da iskoriste pravo i da svoju decu školuju na hrvatskom.

³⁴ Zapisnik sa Šeste sednice srpsko - hrvatskog međuvladinog Mešovitog odbora za manjine održane u Zagrebu i Vrhovinama, 22 i 23 oktobra 2014.

odobravati. MMO je kao preporuku za rešenje ovog problema predložio da država Srbija odobri uvoz udžbenika iz Hrvatske, što su zahtevale i institucije manjinske samouprave, dok se ne steknu uslovi za štampanje udžbenika u Srbiji.

Pravo na službenu upotrebu jezika i pisma

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina³⁵ je definisao da su lokalne samouprave dužne da uvedu u službenu upotrebu jezik one manjine koja na njenom području predstavlja udeo viši od 15 posto ukupnog stanovništva. Ova tematika je posebno problematična jer se u nekim sredinama, pogotovo u Sremu, broj pripadnika hrvatske manjine nakon 90ih godina prošlog veka izuzetno smanjio. Dodatnu otežavajuću okolnost po Hrvate čini i to što su oni relativno nova manjina (koja je u toku 90ih bila izložena najvećem teroru od strane državnih vlasti i čije su institucije manjinske samouprave potpuno razorene), koja za razliku od tradicionalnih manjina, kao što su Slovaci i Rusini, nije nasledila prava iz doba socijalizma koja se odnose na službenu upotrebu jezika i pisma. Iako je Skupština AP Vojvodine još 2002. pokrenula inicijativu da se hrvatski jezik uvrsti u službene jezike, ova inicijativa u suštini nikada nije sprovedena do kraja. Tek deset godina kasnije, 2012. godine, hrvatski jezik je postao jedan od šest službenih jezika u organima AP Vojvodine, gde učestvuju i zvanični prevodioci za hrvatski jezik u okviru Službe za prevodilačke poslove. U samom bilateralnom ugovoru³⁶ u članu 6 se taksativno navode oblasti u kojima će se manjinama obezbediti službena upotreba jezika i pisma, u skladu sa međunarodnim pravnim standardima. Za nas je veoma bitno da ukažemo na to da na poslednje dve zajedničke sednice MMO iz 2011. i 2014. nije značajnije bilo reči, niti su davane preporuke na ovu temu.

Danas je hrvatski jezik službeni u sledećim mestima³⁷: Grad Subotica, Stara Bingula u opštini Sremska Mitrovica, Sonta u opštini Apatin, Bački Breg i Bački Monoštor na području grada Sombora, Sot i Batrovci u opštini Šid. Najznačajnija

³⁵ http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina

³⁶ Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori („Službeni list SCG“ - Međunarodni ugovori, broj 3/2005)

³⁷ <http://www.puma.vojvodina.gov.rs/mapa.php>

upotreba hrvatskog jezika svakako je u Subotici. U pojedinim opštinama gde žive Hrvati često se uvodi srpski jezik u formi latiničnog pisma³⁸.

Pravo na informisanje na maternjem jeziku

Pravo pripadnika manjina da se informišu na sopstvenom jeziku predviđeno je u bilateralnom sporazumu u članu 7. gde se manjinama garantuje pravo da se informišu putem štampe, radija i televizije. Hrvati u Vojvodini se danas informišu putem radija, televizije i štampe. Prema rezultatima istraživanja Fonda za otvoreno društvo *Informisanje na jezicima nacionalnih manjina*³⁹, u periodu od 2004. do 2006. godine u Srbiji su postojala 164 medija sa informisanjem na jeziku nacionalne manjine, od kojih se 145 nalazilo u Vojvodini. Samo 34 medija je informisalo isključivo na jezicima nacionalnih manjina i to: 19 štampanih (8 na mađarskom jeziku), 12 radio (1 na mađarskom) i 3 televizijske stanice. Registrovano je postojanje jednog informativnog web portala i to na mađarskom jeziku. Redakcije koje informišu na jezicima nacionalnih manjina suočavaju se sa nizom problema: loša materijalna situacija, kadrovski problemi, zatvoreniji izvori informisanja nego za medije na srpskom jeziku itd. Navedeni problemi utiču na kvalitet informisanja, ali nisu jedini sa kojim se suočavaju ovi mediji.

Pitanje informisanja hrvatske nacionalne manjine bilo je i jedan od predmeta šeste sednice MMO - a gde je zahtevano da države reši pitanje prostora NIU Hrvatska Riječ, ali je i zahtevano da drava ujednači kriterijume za finansiranje manjinskih medija. Pravo na informisanje na hrvatskom jeziku našlo se i na petoj sednici MMO⁴⁰ i tom prilikom je ukazano da je svakako pozitivno i značajno za hrvatsku manjinu, osnivanje redakcije na hrvatskom jeziku pri RTV u saradnji sa Hrvatskim nacionalnim vijećem. MMO je zahtevao da se reši radno pravni status radnika, urednika i honoraraca u hrvatskoj redakciji. Kako bi se poboljšalo informisanje hrvatske manjine na maternjem jeziku,

³⁸ Slaven Bačić, I dalje se borimo za ravnopravnost, 14.04.2012

³⁹ Informisanje na jezicima nacionalnih manjina, Fond za otvoreno društvo, 2007

⁴⁰ Zapisnik sa Pete sednice srpsko - hrvatskog međuvladinog Mešovitog odbora za manjine održane u Beogradu i Šidu, 19. i 20. septembra 2011

MMO je predložio da RRA u saradnji sa Republičkom agencijom za elektronske medije ispita mogućnost dodele regionalne frekvencije Radio Subotici.

Pravo na očuvanje kulture

Kada je reč o očuvanju kulturnog identiteta hrvatske nacionalne manjine, onda je neophodno napomenuti da hrvatska manjina kao relativno nova manjina dugo nije imala nikakve mehanizme niti institucije (koje su 90ih razorene) kojima bi sačuvala svoju kulturu i etničku posebnost. Tek sa osnivanjem Zavoda za kulturu Vojvođanskih Hrvata 2008. hrvatska manjina u Srbiji dobija prvu ozbiljniju instituciju koja je sposobna za negovanje i čuvanje identiteta hrvatske nacionalne manjine. Pre osnivanja Zavoda za kulturu Vojvođanskih Hrvata, kulturni identitet zajednice svodio se na folklorne manifestacije pojedinih kulturno umetničkih udruženja.

U bilateralnom Sporazumu o pravu manjine na očuvanje svoje kulture govori se u dva člana 5. i 10. U ovim poglavljima država se obavezala da će negovati i ulagati napore u očuvanje kulturne posebnosti hrvatske manjine, i podsticati učešće pripadnika hrvatske manjine u istraživanjima i projektima koji su bitni za dalji kulturni razvoj hrvatske manjine u Srbiji. Na petoj sednici MMO - a 2011. u preporukama za obe strane i Srbiji i Hrvatskoj se predlaže da učine dodatne napore u okviru državnih institucija, kako bi se podržavali projekti koji za cilj imaju negovanje kulturne baštine i zaštitu istorijskih spomenika. MMO dalje obema državama potpisnicama predlaže i dodatne napore kako bi se sistematski nastavio rad na popisu i obnovi materijalne i nematerijalne baštine oba naroda u obe države potpisnice. Srpskoj strani se na petoj sednici preporučilo da nastavi sa obnovom kuće Bana Jelačića i da se u saradnji sa Hrvatskim Nacionalnim Vijećem nađe adekvatno rešenje za njenu namenu.

Pravo na političko predstavljanje manjina na svim nivoima

Najveću tačku sporenja i jedan od osnovnih problema u bilateralnom sporazumu svakako da predstavlja član 9. u kojem su se obe države obavezale da će pored prava na

slobodno organizovanje i udruživanje omogućiti i političko predstavljanje manjina na svim nivoima vlasti. Strane ugovornice se obavezuju da će u skladu sa svojim unutrašnjim zakonodavstvom osigurati zastupljenost nacionalnih manjina u predstavničkim i izvršnim telima na lokalnom nivou i zastupljenost nacionalnih manjina u predstavničkim telima na pokrajinskom i republičkom nivou.

Pitanje predstavljanja manjina na svim nivoima u Hrvatskoj se sprovodi kroz Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, preko garantovanih mesta u predstavničkim i izvršnim telima na svim nivoima (u skladu sa procentom zastupljenosti srpske, odnosno bilo koje druge manjine u ukupnoj populaciji). Srbija nije bila u stanju da ispuni ovu ključnu obavezu, jer je na svom unutrašnjem političkom planu naspustila, po manjine povoljniji, princip garantovanih mesta, u korist koncepta prirodnog praga⁴¹. Potrebno je konstatovati da je hrvatska nacionalna manjina od 2007. do 2012. imala predstavnika i u republičkom i u pokrajinskom parlamentu. Međutim, iako je hrvatska manjina zbog dobre političke organizovanosti uspevala da se izbori za svoja mesta u parlamentu, svemu je nedostajala zakonska regulativa a hrvatski poslanici su bili podložni koalicionim stegama⁴².

Pitanje predstavljanja manjina na svim nivoima u Srbiji biće moguće ili promenom Ustava, ili promenom same odredbe iz sporazuma. Oba rešenja su veoma komplikovana i biće potreban dijalog i konsenzus obe strane za rešavanje ovog pitanja, a koje bi najviše pogodovalo manjinama u obe države. Mi možemo samo da konstatujemo da Srbija još uvek nije razvila svoje unutrašnje mehanizme kako bi se manjinama omogućilo pravo na predstavljanje na svim nivoima.

⁴¹ Visoki izborni cenzus ne odgovara strankama malobrojnih manjina. Čak i cenzus od tri procenta onemogućava većini manjinskih stranaka da dobiju svoje predstavnike u parlamentu. Zato su se neke zemlje odlučile da smanje izborni cenzus za stranke manjina na 1% ili da potpuno ukinu izborni prag (Poljska, Nemačka). Garantovanjem određenog broja poslaničkih mesta za posebne liste nacionalnih manjina obezbeđuje se predstavljenost manjina, čak i u slučajevima ako manjinske partije ne osvoje dovoljan broj glasova za ulazak u parlament.

⁴² Slaven Bačić, *Garantirano parlamentarno zastupstvo Hrvata u Republici Srbiji u svetlu sporazuma o zaštiti manjina između Hrvatske i Srbije*, 2012

Zaključak

Na samom kraju našeg rada moramo da zaključimo da je Srbija nakon 2000. u pogledu zaštite manjinskih prava u velikoj meri napredovala. Pored toga što je razvijena široka paleta zakona koji manjinama garantuju njihova osnovna prava, Srbija je ratifikovala i mnoge međunarodne dokumente koji potvrđuju evropsko opredeljenje Srbije. Iako je na polju zaštite manjina mnogo učinjeno, mnoga ključna pitanja i dalje ostaju otvorena. Srbija kao potpisnica bilateralnog sporazuma o zaštiti manjina sa Hrvatskom i dalje nije u mogućnosti da ispuni ono na šta se obavezala. Hrvatska manjina koja živi u Srbiji i dalje se nalazi u nezgodnom položaju, jer kao nova manjina, koja je 90ih trpela nasilje i čije su institucije manjinske samouprave potpuno uništene, nije u mogućnosti da ostvari prava koja su joj garantovana. Hrvati u Srbiji svakako predstavljaju starosedelačko stanovništvo koje je svojom etnokulturološkom posebnosću značajno doprinelo, razvoju multikulturnog identiteta Srbije. Etnička raznolikost Srbije svakako predstavlja svojevrsno bogatstvo i neophodno je da nastavi da štiti prava svojih građana druge nacionalnosti, jer samo tako može se stvoriti ono, što Vil Kimlika naziva *etničkom pravdom*.

U kom pravcu će se dalje razvijati zaštita prava manjinskih zajednica i na koji način će se rešavati otvorena pitanja koja su značajna za položaj manjina u Srbiji, ostaje nam samo da pratimo i nastavimo sa radom, jer to je svakako nešto što dugujemo nauci.

Summary

The aim of this paper is to carry out political - legal analysis of the position of Croatian minority in Serbia and Vojvodina, with special emphasis and focus on the position of Croats in Serbia after the conclusion of bilateral agreement on the protection of minority rights between the governments of the Republic of Serbia (Serbia and Montenegro) and the government Croatian Republic. In a broader context, the work deals with the position of Croats in the Republic of Serbia after 5 October 2000 and democratic changes, which are very important for the further course of development and improvement of minority rights and creation of new integrative minority policy in Serbia. In defining the position of the Croatian national minority we determined the level of rights that minorities enjoy

and exercise on the basis of the Constitution of the Republic of Serbia and other laws pertaining to the rights of national minorities and international documents that are essential for the protection of minority identity and development of Serbia as a democratic state. As the indicators, during analysis, of the successful implementation of the bilateral agreement, we determined the areas in which minorities exercise their rights, namely: the right to education in their mother tongue, the official use of languages and scripts, information in their native language, preservation of culture and the right of political representation of minorities on all levels. We have determined dimension of the status of national minorities on two specific levels, such as: the level of legal regulations and specific problems faced by members of the Croatian minority in Serbia.

Key words: National Minorities, Croats, Republic of Serbia, AP Vojvodina, bilateral agreements, Constitution, laws, international documents

Literatura

1. Goran Bašić i Katarina Crnjanski, *Politička participacija i kulturna autonomija nacionalnih manjina u Srbiji*, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Centar za istraživanje etniciteta, 2007
2. Goran Bašić, *Politika multikulturalnosti i položaj srpske nacionalne manjine u savremenoj jugoistočnoj i centralnoj Evropi*, 2007 (u štampi, doktorska disertacija iz 2007 godine)
3. Najdan Pašić, Jovan Đorđević, Balša Špadijer, *Društveno politički sistem SFRJ*, Radnička štampa, 1976.
4. Ilija Vujačić, *Deset godina manjinske politike u Srbiji*, Politička misao, Zagreb, 2012
5. Will Kymlicka, *Multiculturalism and Minority Rights: West and East*, "Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe", Issue 4/2002
6. Vil Kimlika, *Multikulturalno građanstvo*, CMK, Novi Sad, 2001.
7. Zoran Lutovac, *Nacionalne manjine u evropskim standardima i političkom životu Srbije*, u „Političke stranke u Srbiji i Evropska unija“, FES, Beograd, 2007

8. Slaviša Orlović, *Delovanje partija nacionalnih manjina*, u Stanovčić, ur., Vojislav, „Položaj nacionalnih manjina u Srbiji“, SANU, Beograd, 2007.

9. Siniša Tatalović, *Nacionalne manjine i hrvatska demokracija*, Politička misao, Vol. XLIII, (2006.), br. 2

10. Slaven Bačić, *Garantirano parlamentarno zastupstvo Hrvata u Republici Srbiji u svetlu sporazuma o zaštiti manjina između Hrvatske i Srbije*, 2012

Napomena: Pored literature relevantnih autora koji se bave manjinskim pravima, bilateralnog sporazuma, zapisnika mešovitih komisija itd. autor je koristio i informacije i sredstva Centra za regionalizam uz čiju je podršku ovaj rad i nastao.